

Un programa implícit en el pensament polític de Balmes

Pompeu Casanovas

Universitat Autònoma de Barcelona
pompeu.casanovas@uab.cat

Data de recepció: 22-2-2015

Data d'acceptació: 29-6-2015

Resum

Balmes, més que no pas oblidat, és un autor amagat, quasi ocult en la prosa que li servia d'embolcall. Aquest article planteja l'existència d'un model explícit i un altre d'implícit en els seus plantejaments jurídicopolítics. El primer correspon al Balmes conservador i neoescolàstic, defensor de la unitat espanyola. Al darrere, però, s'hi troba la primera formulació del pactisme polític català del segle XIX, entre el liberalisme i el carlisme. Aquest pactisme està directament connectat amb la transformació del pactisme jurídic. Tots dos models coexisteixen com a programes polítics, i es fan compatibles a partir de la doble matriu que Balmes basteix per a compatibilitzar també dialèctica i escolàstica en la interpretació de l'evolució social i els fets històrics. El pacte polític és el que permet evitar la violència i seguir mantenint les condicions de diàleg per tal que el govern pugui governar com a tal. Però la fórmula balmesiana és lapidària: «Negociar para transigir, alcanzar lo que pueda y resignarse con su mala suerte».

Paraules clau: Balmes; filosofia del dret; dialèctica; pactisme; catalanisme polític; constitucions; Universitat de Cervera.

Abstract. *An implicit program in Balmes' political thought*

Balmes is more of a secret than a forgotten author, someone who nearly hides behind his writings. This article contends the existence of both an implicit and explicit model in his legal and political thought. The first one corresponds to Balmes' neo-scholastic and conservative aspects as a supporter of Spanish unity. But there is an underlying formulation of the nineteenth-century Catalan political pactism between Liberalism and Carlism. Political pactism is directly linked to the transformation of legal pactism. Both implicit and explicit programs coexist as a political agenda in Balmes' thought, and are made compatible from the matrix he also constructed to combine scholastics and dialectics in the interpretation of social evolution and historical facts. The political pact is what allows avoiding violence and continuing to maintain the conditions for dialogue so that the government can govern as such. But his formula is lapidary: "Negotiate to compromise, reach as much as it can, and be resigned to its misfortune".

Keywords: Balmes; philosophy of law; dialectics; pactism; political Catalanism; constitutions; University of Cervera.

Sumari

1. Introducció	5. La matriu balmesiana
2. Plantejament: el programa explícit	6. Catalanisme i pactisme
3. Plantejament: el programa implícit	7. Pactisme jurídic i pactisme polític
4. Constitució i formes polítiques	Referències bibliogràfiques

1. Introducció

M'agradaria plantejar dues hipòtesis que estic considerant des de fa un temps per propiciar una lectura de Balmes. L'una atén la seva teoria del dret i de l'estat. L'altra es refereix a la consideració filosòfica de la seva noció de dialèctica. Fins ara, havia cregut que tots dos temes —política i dialèctica balmesianes— no estaven forçosament relacionats (Casanovas, 2011a), però he de matisar aquest punt, perquè tots dos es troben tocats per la noció suaresiana de la gradació de l'ésser i dels valors de l'ens, i tots dos tenen una unitat interna que apunta cap a la mateixa direcció de preservació de la consciència mitjançant el control de les seves formes. Si examinem les metàfores literàries que utilitza (per exemple: l'escala i el pèndol), veurem que són imatges dinàmiques, de moviment.

Procediré per aquest ordre:

1. Primer, plantejaré un dels problemes que presenta la filosofia del dret balmesiana, allò que he denominat «programa implícit» del seu pensament.
2. Després, connectaré la formulació balmesiana amb la crítica de les constitucions de 1837 i 1845 i amb la noció de pacte, que considero essencial per a la formulació d'aquest programa.
3. Finalment, intentaré dibuixar la matriu que Balmes va bastir per aplicar la noció humanista de dialèctica que animava la seva visió del dret, la política i la societat.

2. Plantejament: el programa explícit

Com que jugaré a cuït i amagar amb l'escriptura, proposo començar amb un text de 1913 sobre els catalans. No desenvoliaré ara de qui es tracta, però l'enllaçaré amb Balmes més endavant:

De tal situación emana, en relación con los problemas regionales, una mecánica anómala. La España castellana mira con desdén a Cataluña, reputándola tierra de separatistas sin más ley que la codicia ni más táctica que el engaño. La España catalana se encierra en sí misma y con absurda jactancia cree que fuera de ella no hay nada. El estado, por su parte, alejado de la vida social, no acaba de asimilarse el problema y se limita a dar la razón, alternativamente, a la banda que grita más. Sólo el contacto de los opositores sirve de aliviadero y facilita la

inteligencia recíproca. Cuando el catalán vive en Castilla, advierte que la prevención castellana es bien fácil de destruir, porque tiene más tozudería palabrera que de malquerencia reflexiva; y el castellano, a su vez, aprende que en catalán, por debajo de su sistemático engreimiento, hay un lírico con el alma refractaria a todo rencor, y dispuesto a entregarse a cualquier ideal que repunte noble y levantado. Véase como en Cataluña tienen acomodo todas las exaltaciones. El creyente es más creyente que en Castilla; el monárquico, más monárquico; el republicano, más republicano; el anarquista, más anarquista. (HPC, p. 17)

Qui així parlava, en un llibre que escriví per passió, després de deixar els càrrecs públics, no era català, certament, sinó madrileny, però tenia experiència política a Catalunya, i assenyala el tret específic d'intensificació, d'hiperrealitat o realitat augmentada, que de vegades es produeix en l'actitud política dels catalans i que ha estat assenyalat per altres observadors estrangers.

Hi ha certament una «anomalia catalana», si comparem el pensament que s'hi produeix amb el de les nacions veïnes. Però l'anomalia no ve de l'excés, de la *hybris* que assenyalaria el nostre desconegut autor, ni tampoc de la carència, sinó de l'anodina realitat de la vida pública al nostre país i de la forma com ha estat compresa, descrita i teoritzada aquesta realitat. Amb algunes excepcions notables, a Catalunya, no hi ha teoria de l'estat ni filosofia del dret que mereixi aquest nom des dels segles XVIII fins als dos primers terços del segle XX. Tanmateix, dels segles XII al XVII, la filosofia política i el dret públic havien ocupat en gran mesura la ment dels catalans cultes. Hauríem de preguntar-nos per què.

De creure la imatge que construeix Jaume Balmes des de 1840 a 1848, el tall que justifica tant aquesta situació com l'oblit del passat és l'eclosió d'un estat de coses completament nou a causa del triomf de les idees de la Il·lustració, la Revolució Francesa i la reacció que, a Espanya, va suscitar l'enfrontament amb Napoleó. El tot canvia en relació amb el fragment, de tal manera que Balmes denominava «espíritu de provincialismo», o alguns cops «localismo», la posició que intentava revifar o reivindicar la nació catalana en oposició a la nació espanyola.

Segons aquesta posició, malgrat la realitat dels elements diferencials —la llengua, el caràcter i l'economia, especialment—, el fet de compartir una mateixa religió i la unificació produïda per una mateixa monarquia feren que la reacció contra la invasió napoleònica fos unànime. I és una llàstima que aquesta realitat fos traïda des del món de les idees per la divisió que el nostre desconegut autor denominava Espanya *real* i Espanya *política*. La Constitució liberal de Cadis no va saber copsar que calia reforçar aquesta unitat a partir dels elements de la realitat del país —com ara l'educació religiosa i l'estabilitat que proporcionava la monarquia— i pretenia, en canvi, transformar de manera artificial aquesta realitat mitjançant un text legal allunyat tant del sentiment popular com de la força de les armes.

Aquesta, de fet, és la lectura *explícita* propiciada pel mateix Balmes en els seus nombrosos escrits polítics des que començà a escriure i a projectar-se a la vida pública, especialment als articles publicats a Barcelona, a *La Civilización* y *La Sociedad*, i a Madrid, a *El Pensamiento de la Nación*. Recorre també les

seves obres majors, especialment *El protestantismo comparado con el catolicismo* (1842-1844), la seva resposta a l'obra de Guizot.

Con esta revolución en las ideas, que afectó profundamente las costumbres, acabaron de disiparse los restos de localidad en Cataluña, si algunos quedaban en la memoria de sus moradores: en la memoria decimos porque para quien conozca el estado actual del principado es indudable que la mayoría del pueblo, ni recuerdos conserva de las instituciones políticas que formaban el orgullo de sus mayores. (Balmes, 1844a)

La posició balmesiana sembla contundent i clara a partir d'aquí. Escriu en castellà, no en català. Defensa Espanya com a nació, no Catalunya ni els vells regnes de la Corona d'Aragó. Una Espanya monàrquica, catòlica i estructurada segons un ordre a mig camí entre el liberalisme i la primera doctrina social de l'Església, capaç de superar les diferències entre conservadors i il·lustrats —moderats i progressistes, en versió liberal—, per tal de projectar-se en un futur comú. I una Espanya, a més, oberta a la política europea d'aliances, afavorint els seus propis principis de cohesió interna, basats en el progrés i en la indústria, alineada amb França i Itàlia (països catòlics), més que no pas amb Holanda ni amb Anglaterra (països que havien abraçat la Reforma i eren directament competidors de la indústria nacional en el mercat).

3. Plantejament: el programa implícit

La meva posició no és posar en dubte aquestes tesis, tants cops assenyalades per la crítica, sinó reexaminar-les des de dins, tenint en compte tant el que els textos diuen com del que haurien o, si més no, podrien haver dit i tanmateix callen. És a dir, tenint en compte el que Balmes deia i *feia* al mateix temps amb ells.

Tant si els examinem des de la filosofia política —la visió de l'estat i les formes polítiques que contenen— com si els contemplem des de la concreció de les opinions respecte a la situació de les guerres carlines i de la reacció liberal d'Espartero, arribem a la mateixa conclusió. Els textos són clars i deixen poc espai per a la interpretació. Balmes és un autor immers en el que Miquel Batllori denominava «tradició eclesialística», centrat en un vessant obert del tomisme, tocat per l'espiritualisme francès i l'eclecticisme d'Ubaghs i Buffier, i, per això mateix, un renovador de la tradició catòlica, no demòcrata (més que antidemòcrata), antirepublicà (ara sí), pragmàtic, monàrquic i defensor del concordat amb Roma i la preeminència espiritual del papa.

Però, no obstant això, la primera cosa que grinyola en aquest suposat pragmatisme és com, a un autor tan agut en les anàlisis del poder, crític amb les causes del retard espanyol i de la dinàmica perversa entre moderats i progressistes, se li acut defensar que l'opció més assenyada per acabar amb l'absència d'estabilitat en la política espanyola és el matrimoni entre Isabel i l'hereu de Carles, el comte de Montemolín. Breu, una solució dinàstica.

És sorprenent per moltes raons, però sobretot perquè Balmes havia assenyalat correctament que el retard espanyol no es devia a causes de caràcter, climà-

tiques o de raça —la qual cosa li permetia, de passada, criticar el pensament il·lustrat de Montesquieu—, sinó als desequilibris demogràfics i econòmics, com també a l'escàs vigor i competitivitat de la indústria. Com és que un autor amb vocació empírica retorna a una solució dinàstica?

És el moment de recordar que el lema dels Habsburg era «Bella gerant alii, tu felix Austria nube». És, doncs, potser un vessant austriacista el que anima Balmes a proposar aquesta solució?

No ho penso pas. Tota la lectura de Balmes em recorda més aviat la tendència notarial catalana de Josep Finestres (1688-1777), els seus treballs sobre les substitucions pupil·lars¹ i sobre els pactes matrimonials, les interpretacions de les Pandectes i del Digest, el focus en la vida menuda, quotidiana, industriosa, que és el que cal preservar en els canvis polítics per tal de garantir la continuïtat i l'estabilitat del país. Seguint la tradició institucional catalana, cal acudir al dret romà com a font subsidiària on el dret civil i el canònic no arriben, i cal notar especialment que, en aquest punt dels capítols matrimonials, el dret civil català s'aparta del dret romà per erigir un sistema de regulació adaptat a les condicions socials i a l'economia del camp. Això significa subratllar de manera molt poderosa el vessant institucional del dret i l'aspecte públic que té el dret civil.

És el mateix que passa amb la llengua llatina: des del segle XVIII, les llengües vernacles són les que cal utilitzar com a mitjà de comunicació, deixant si de cas el llatí només per a la comunicació científica, com ens recorda el llibre recent de Josep-Lluís Teodoro Peris sobre Mateu Aimeric, Girolamo Ferri i la polèmica que aixecà D'Alembert a Itàlia amb les *Réflexions sur l'harmonie des langues et sur la latinité des modernes* (1767)². És el mateix que passa amb el plantejament constitucional de Benjamin Constant de la llibertat dels antics, centrada en la integració de l'individu en la comunitat política, enfront de la llibertat dels moderns, on l'individu preval sobre la comunitat.

Com veurem, Balmes utilitza aquests elements en el seu plantejament politicojurídic. Són elements que es troben molt presents en els autors de la Universitat de Cervera, que era la seva universitat, i que havia mantingut la tradició catalana del dret i de la política. Per descomptat, no és cert que els autors cerverins fossin tots jesuïtes o eclesiàstics. La generació de jurisconsults i homes polítics que participaren a les Corts de Cadis foren formats a Cervera, i la posterior, també (incloent-hi el propi Balmes). Cal llegir les *Instituciones de Derecho Público* de Ramon Llätzer de Dou i de Bassols, publicades al 1800, però acabades ja el 30 de juny de 1793, per adonar-se d'això: al dessota de l'acceptació del Decret de Nova Planta de 1716 i de la seva renovació per part de Carles III l'any 1775, Llätzer de Dou no deixa de justificar les citacions ben freqüents en matèria criminal i civil atenent la pràctica i la casuística de «nuestros autores Fontanella, Cáncer, Cortiada, Calderó, Amigánt, Peguera,

1. Vegeu Josep FINESTRES I DE MONSALVO (2005), *Praelectio Cervariensis sive Commentarius Accademicus ad Titulum Pandectarum de Vulgari et Pupillari Substitutione*, edició i traducció de Maurici Pérez Simeón, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia. Cfr., especialment, *In Hermogeniani Iuris Epitomarum libros sex commentarius* (Cervera, 1757).
2. Cfr. Teodoro Peris (2004).

Oliva, cuya autoridad, a más de la general que se merezca su autor como particular, es mayor en cuanto a la práctica de dichos casos» (Llàtzer de Dou, 1800: LVI).

A Dou, que mostra una modernitat sorprenent en matèria de comerç, de taxes i que critica la ignorància general dels juristes en aquestes matèries, devem aquesta definició d'economia:

No cabe duda que la economía, ó el derecho público, en lo que enseña sobre este particular, proporcionando las mencionadas ventajas, es *el arte de hacer felices a los hombres en lo temporal*. (Llàtzer de Dou, 1800: XXXI)

¿Com és que Balmes no cita mai —o poquíssimes vegades— els autors que ell havia estudiat, que constitueixen la seva pròpia tradició, i que dibuixen a més l'estil i la forma del contingut de la crítica que ell mateix utilitzarà contra les formes constitucionals i democràtiques?

Potser considerava Dou massa proper a Lardizábal, Feijóo i a la tradició il·lustrada liberal, malgrat el seu vessant moderat. Però això no val per als autors que Dou esmentava.

Sabem del cert que Balmes coneixia molt bé la tradició jurídica catalana. En primer lloc, perquè els llibres de Jaume Callís (1370-1434), Tomàs Mieres (1400-1474), Joan de Socarrats (c. 1426-1482/83), Lluís de Peguera (1540-1610) i Joan-Pere Fontanella (1575-1649) es trobaven a la Biblioteca Episcopal de Vic³. Però, en segon lloc, perquè els professors d'Institucions que Balmes estudiava mentre era a Cervera —Ramon Llàtzer de Dou i Vicenç Pou⁴, els successors de la càtedra d'Institucions de Finestres— havien mantingut un contacte directe amb ell. Pou, per exemple, era el director del Col·legi de San Carles, on havia residit el mateix Balmes.

3. Ignasi Roviró ha tingut l'amabilitat de proporcionar-me l'extensa llista dels que hi ha encara avui. Entre d'altres, són: Jaume Callís, Tomàs Mieres, Joan de Socarrats i Lluís de Peguera. De Joan-Pere Fontanella, s'hi conserva, entre altres obres: *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus* (1612-1622), el text que el consolidà com a jurista. És el moment de recordar el caràcter radicalment paccionat dels capítols matrimonials en la tradició catalana i de subratllar-ne la *sacralitat*. És a dir, el fet que els heretaments fossin considerats, allunyant-se de la tradició romana, com a base de la regulació necessària per assegurar la supervivència futura de la comunitat en el territori i com a base de la pròpia integració social. Sobre l'obra de Fontanella, cfr. la tesi doctoral de J. Capdeferro (2010). Vegeu també I. Roviró (2011a i 2011b).
4. Vicenç Pou (1792-1848) fou catedràtic d'Institucions a Cervera (1826-1834) i director del Col·legi Universitari de Sant Carles, on es va allotjar Balmes. Fou un carlí sense concessions, fundador i director del diari *El Restaurador Catalán* (1837-1840), com també vicerector de la Universitat Carlina de Solsona. La relació política entre tots dos no ha passat desapercebuda per la crítica. Vegeu Mundet i Gifré (2002), a més de la reedició que el mateix autor ha fet (Mundet, 2010) dels articles del diari recollits i publicats més tard a Montpeller: *La España en la presente crisis: Examen razonado de la causa y de los hombres que pueden salvar aquella nación* (1843). Segons Mundet, per exemple, l'anàlisi del paper ambigu del Partit Moderat (que buscava «el justo medio») és molt similar en tots dos autors.

Examinaré de seguida aquesta qüestió de més a prop. Convé recordar, de moment, el canvi constitucional de 1837 a 1845 i la posició de Balmes al respecte.

4. Constitució i formes polítiques

Com era previsible, Balmes escriu contra la noció de pacte present en les constitucions progressista de 1837 i moderada de 1845 (encara que es mostra més favorable a aquesta darrera).

Les dues constitucions eren distintes. La primera entronitzava el principi de *sobirania nacional* i fou el resultat d'un pacte entre tots els partits per construir la nació sobre bases liberals, però deixant el poder a un monarca que quedava supeditat a la llei. La segona, en canvi, mou aquest principi pel de *sobirania compartida*: el monarca detenta la capacitat normativa suprema al mateix temps que el Parlament, i, com ha assenyalat la doctrina constitucional que l'ha estudiada⁵, les seves formulacions eren menys el resultat d'un acord comú que no pas l'ideari de l'ala dreta del partit moderat. Es consagra el principi de confesionalitat de l'Estat, se suprimeixen el Jurat i la Milícia Nacional, la composició del Senat es modifica i s'atorguen més facultats a la Corona.

Tanmateix, aquests canvis no podien sinó agradar a Balmes, que aquí presenta un contrast agut entre la justesa de les seves observacions crítiques amb la ineficàcia i la dinàmica dissipadora dels partits —el que José Luís Comelles havia denominat «dialèctica de la bullanga» (1970)— i la posició conservadora d'un ordre basat en els principis neoescolàstics de la preservació i l'estabilitat

5. «La reforma constitucional de 1844-1845 truncó, en efecto, las esperanzas de concordia y estabilidad que la transacción constitucional de 1837 había abierto y reinició con más bríos la tortuosa evolución del constitucionalismo español. En realidad, esta reforma no fue sino la culminación de las desavenencias que se observan entre progresistas y moderados a partir de 1840. Hasta esa fecha se mantiene todavía un cierto consenso entre ambas tendencias, por mor de la guerra carlista. Los exiliados moderados, que se habían refugiado en Francia, Inglaterra y Gibraltar a causa de la sublevación de La Granja, retornan y, en su inmensa mayoría, aceptan la nueva legalidad fundamental. Pero a partir de 1840, finalizada ya la guerra civil, este consenso se rompe. La Ley de Ayuntamientos de 1840, la Regencia de Espartero, el levantamiento de 1843, el vergonzoso *affaire* Olózaga, que tan malparada dejó a la Corona, son jalones del disenso entre progresistas y moderados, que remata con la sustitución del texto constitucional de 1837 por el de 1845. [...] Ahora bien, siendo cierto cuanto se acaba de decir, no lo es menos la responsabilidad histórica de los moderados al cambiar la Constitución de 1837, redactada con generosidad y buena fe, por la de 1845, sectaria en grado sumo. En este texto constitucional se estampan, sin atenuación alguna, los principios doctrinales del partido moderado con exclusión de cualesquiera otros: el dogma de soberanía nacional se sustituye por el postulado de la «soberanía compartida»; se consagra la confesionalidad religiosa de modo terminante; la composición del Senado se modifica, acentuándose su naturaleza conservadora; las facultades de la Corona se robustecen todavía más; el Jurado y la Milicia Nacional se suprimen, así como la índole electiva de las Diputaciones provinciales. La simbiosis doctrinal, el ánimo conciliador y la elasticidad a la hora de configurar el orden político fundamental, desaparecen. La Constitución de 1845 se limita, así, a plasmar el programa de un partido político con una escasísima visión de Estado» (J. Varela Suances-Carpegna (1983-1984 i 1988).

del poder a partir de la seva unificació i fortalesa. Malgrat que, per ser estables, les constitucions no han de sofrir gaires canvis, Balmes argumenta que aquest cop era necessària la reforma, especialment la creació del Senat.

En la seva anàlisi de les actituds i del contingut del discurs liberal, Manuel Suárez Cortina (2006: 56-57) ha assenyalat el disgust del filòsof davant la substitució subreptícia dels principis religiosos i moderats per una «metanarrativa» que, de forma més general, tendia a separar l'esfera pública i la privada: «las decisiones aparentemente más inocuas se integraban en un proyecto más general de construcción de una nueva sociedad y de un nuevo desarrollo político».

De fet, la filosofia política balmesiana constituïa també un discurs general, una «metanarrativa», per reutilitzar l'expressió de Cortina, que se situava en un nivell d'abstracció superior i que projectava els principis de la neoescolàstica a l'anàlisi de la realitat econòmica, política i social. Des d'aquest punt de vista, qualsevol pacte polític que se sustentés en una abstracció com la del contracte social no podia ser sinó una ficció insostenible, i el dret constitucional, un conjunt de fórmules buides que s'omplien de contingut en funció del context i la força política de cada moment.

A Balmes, no li interessava especialment la teoria constitucional per si mateixa. Els autors que ostentaven la denominada «càtedra de Derecho Político» i, després, «càtedra de Constitución» a l'Ateneo de Madrid⁶, l'única existent a Espanya (Joaquín María López, Antonio Alcalá Galiano, Joaquín Francisco Pacheco i un jove Juan Donoso Cortés), són citats per la seva activitat política, no per les seves lliçons de dret polític constitucional. Fins i tot Donoso, és clar, que se significarà més tard per abandonar el liberalisme i advocar directament a favor de posicions més autoritàries, l'any 1849.

La seva crítica política és de tall netament epistemològic: els pactes constitucionals no «estan en la veritat», *per tal com no poden copsar el moviment de forces econòmiques i socials que subjeuen a la realitat política.*

L'argument és interessant i, al meu entendre, es munta en part sobre la indèstriabilitat d'existència i essència pròpia del vessant suarista del tomisme: la realitat preval per sobre de les interpretacions, i no hi ha hilemorfisme (o adaptació del contingut a la forma) en la realitat social, sinó *dinàmica de forces en relació amb la capacitat mateixa dels actors de representar-les correctament.*

Així, les formes polítiques són considerades en funció del seu ús i del seu rendiment en cada context i en cada situació en concret. No n'hi ha cap, doncs,

6. La càtedra corresponia, en la primera època, al període romàntic, de lluïment de l'orador. «Quedan atrás intentos como los que supusieron las “cartillas técnicas” o “cartillas rurales” (las han sustituido las “catecismos políticos”), o inquietudes como las de Campomanes en su “Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento” (1775). Por el contra, se confía ahora en un saber ciertamente ideal para ser impartido por una élite de oradores, literatos y políticos ministrables a los que Mesonero [Romanos] ha visto con el libro en la mano, la pose tribunicia y el laurel en la frente, pero que, en pura lógica, no puede aspirar a tener otra clientela que la ya iniciada en aquellas preocupaciones intelectuales» (Garrorena Morales, 1974: 48). Balmes no cita tampoc els manuals de dret constitucional en ús d'autors sense influència política directa (Sismondi, Macarel, De los Ríos o Orodea).

que prevalgui *per se* sobre les altres. El criteri no és polític, o com Balmes en deia, «el progrés legal», sinó dialèctic: es va materialitzant a través del que podríem dir-ne «teodicea dels fets consumats» o, amb Berlin, el «sentit de la realitat».

Confesso que, després de llegir la conferència d'Ulisses Moulines (2009) sobre l'àlgebra de Balmes, em trobo tan sorprès com ell per la perspiciàcia del jove solitari de Vic⁷. Era capaç de corregir correctament algunes demostracions del compendi de Vallejo⁸. Penso que hi ha una perspectiva quasialgebraica de la política i de la història en el seu pensament, que neix de la seva intuïció, i que, per bé que és compatible amb el seu neoescolasticisme i espiritualisme de base, no s'hi arriba a confondre completament. Balmes defensa, en la *Filosofia fonamental* (1846), una posició aristotèlica que el mou a refusar la noció d'infinít actual (o assolit), i això el vincula, com no podria ser de cap més manera, amb el renovellament de les posicions escolàstiques⁹. Però cal remarcar-ne l'acceptació dels números negatius i l'obertura d'un espai abstracte que li permet projectar la noció de *relació* als conceptes pròpiament sociològics i històrics de *progrés* i *indústria*.

A partir de l'observació empírica, Balmes sempre intenta enunciar els fenòmens que contempla des d'una, podríem dir-ne, inducció controlada. Això el diferencia profundament del pensament conservador que li és contemporani, per exemple: les formulacions d'obediència al poder establert —sigui quin sigui— del regalisme gal·licista i parajansenista de Fèlix Torres Amat, amb qui tingué fortes polèmiques, i de l'absolutisme totalitari posterior sense fissures de Donoso Cortés.

Així, escriu típicament sobre la dictadura:

Recorred la historia y encontraréis escrita por doquiera con letras de sangre una importante verdad: ¡Ay de los pueblos gobernados por un poder que ha de pensar en la conservación propia! [...]. De aquí resulta un fenómeno constantemente observado en todos los períodos de la historia y bajo todas las formas de gobierno, y es, que el poder que se halla sin los medios necesarios al ejercicio de sus atribuciones trabaja sin cesar para procurárselos. [...]. Resulta, pues, que la dictadura, es decir, la institución que más parece confundirse con un hombre, prescinde de la persona; y de un modo u otro, más o menos poderosa, más o menos brillante, más o menos benéfica, se presenta siempre que el estado de la sociedad la hace necesaria. (Balmes, 1843b: 150-56)

Cal observar que aquest fet sol no el converteix en un científic social. Es mou més en la dimensió de la filosofia social que no pas en el de la sociologia o l'economia. Això li permet tenir un punt de vista, operar amb les dades de què disposa en cada moment i dissenyar una política concreta. Més que no pas

7. Cfr. Balmes (1837). Balmes va guanyar i ocupar aquesta *càtedra* fins al 1841. El P. Ignasi Casanovas va agrupar els escrits matemàtics de Balmes (incloent-hi les notes pòstumes) al final del tom 2 de les «Obres Completes» (Balmes, 1925: 290-455).

8. Cfr. M. R. Masa-Esteve (2009) i Balmes (1925: 449-455).

9. Vegeu l'anàlisi de G. Lusa Monforte (2002: 141-150).

la construcció de dades, és l'observació i la interpretació històriques les que s'acoblen amb la seva manera de fer. Però cal dir també que el seu punt de vista és *teòric* i *metodològic*. És a dir, elabora la interpretació des d'un espai abstracte des del qual intenta fer-la consistent, i quan no té eines per defensar alguna teoria, intenta construir-la al mateix temps que escriu. Hi ha una relació entre la perspectiva del professor de matemàtiques i la projecció concreta immediatament posterior de les seves idees polítiques i socials.

La importat contribució de J. M. Fradera (1996) a la reinterpretació de Balmes ha resseguit puntualment la relació del filòsof amb la política de partits i la seva anàlisi del joc canviant de forces del tradicionalisme catòlic espanyol. L'activitat de Balmes entre 1839 i 1846 és frenètica. No només és capaç de fer sortir a la llum els quatre volums d'*El protestantismo comparado con el catolicismo* (1842), sinó que també pensa a corre-cuita el disseny global de la política espanyola entre les dues constitucions que he descrit. Com observa Fradera, no sempre és capaç de llegir bé la correlació de forces i d'interessos que arribarà a donar cohesió al bloc conservador a partir de la Constitució de 1845. La intervenció de Balmes i la deriva vilumista representà un fracàs, no fou decisiva, però li permeté almenys contrastar les seves idees i pensar entre els dos extrems que representen el canvi econòmic industrial i la necessària adaptació de les formes polítiques.

5. La matriu balmesiana

Podríem intentar representar el pensament de Balmes a partir dels elements que ell mateix assenyalava:

1. El progrés legal no és progrés real de la societat.
2. El progrés real es vincula al «camí de perfecció» que assenyalava el cristianisme.
3. Les forces socials han de ser correctament integrades en interessos polítics per no crear ficcions o «simulacres» de la realitat mateixa (com succeí a Cadis).
4. L'evolució social (a nivell macro) succeeix a partir de situacions i decisions polítiques concretes (micro).
5. Hi ha representacions correctes i incorrectes de la realitat política i social, però tant les unes com les altres hi són presents.
6. El poder sempre existeix en el govern de les societats.
7. La violència tendeix a esclatar i a provocar reaccions de concentració de poder quan es perd el contacte entre governants i governats.
8. Les situacions històriques sempre són canviants.
9. Hi ha canvis definitius o situacions sense retorn que propicien que la transformació política actuï per fases.
10. Les formes polítiques no constitueixen per si soles els elements d'estabilització social ni cap garantia de bon govern.

Al meu entendre, es tracta d'una perspectiva teòrica que opera en diversos nivells d'abstracció i, al mateix temps, és una perspectiva articulada que acaba en una matriu o en un camp de forces on entren tant elles com la seva representació estratègica. Aquests són els dos eixos principals:

1. La successió d'esdeveniments socials i polítics.
2. La seva representació institucional (partits, decisions, lleis, etc.).

Balmes parteix de les situacions concretes:

No olvidemos una verdad que está escrita a cada paso en toda la historia del humano linaje. Lo que falta por lo común al hombre y a la sociedad no son buenas reglas, sino su aplicación; no son buenas leyes, sino su cumplimiento; no son buenas instituciones, sino su genuina realización. La mano del hombre es terrible para estropear y falsear: dejadle que toque una cosa cualquiera, o la quebranta o la tuerce. Por esto, cuando se trata de examinar el mérito de una institución, no tanto se la debe mirar en sí como en las garantías que ofrece de no ser falseada: no son las mejores instituciones las que entrañan más perfección, sino las que llevan mejor escudo. (Balmes, 1840: 42)

Certament, hi ha massa variables per poder formular una matriu de forma rigorosa, i aquesta no és la meua intenció ara. Prefereixo suggerir que Balmes es mou de dins a fora en les dues dimensions dels exemples històrics analitzats i dels principis que se'n poden extreure o dels quals ell ja parteix. Alguns principis generals són pressuposats per la filosofia de la història que basteix a partir de l'ontologia cristiana, d'altres, són induïts del comportament social i polític. Però el que segueix essent sorprenent és que la funció dels dos eixos que Balmes dibuixa i que és el que permet delimitar el coeficient de correlació ideal (= 1) en una taula cartesiana imaginària de contingència és un vell conegut nostre: el *pactisme polític*, del qual parlaré tot seguit. Amb totes les precaucions necessàries, el que podem dibuixar de forma preliminar és l'esquema següent: el que podem descriure com a «metanarrativa» balmesiana es formula en una doble matriu, on, als vectors de l'acció política i jurídica (de les intencions a la seva realització), se superposa la dinàmica entre el «camí de perfecció» cristiana i la realitat social evolutiva que ha de tutelar (figura 1).

El filòsof es mou contínuament entre el «determinisme dinàmic dels fets consumats» i la seva representació intel·lectual per part dels actors que es construeixen un context o un ambient dins del qual s'han de moure, i que han d'estar guiats pels ideals i pels principis del cristianisme. Val la pena la citació extensa per comparar la posició de Balmes amb les observacions del desconegut autor de què abans parlàvem:

Una política justa no sanciona lo injusto; pero una política cuerda no desconoce nunca la fuerza de los hechos. No los reconoce aprobando, no los acepta haciéndose cómplice; pero si existen, si son indestructibles, los tolera; transigiendo con dignidad saca de las situaciones dificiles el mejor partido posible, y procura hermanar los principios de eterna justicia con las miras de

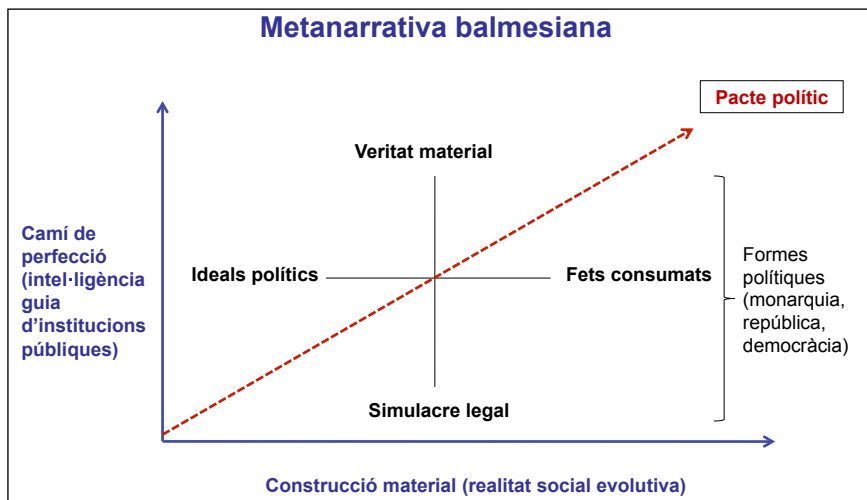

Figura 1. Matriu políticourídica balmesiana.

la conveniència pública. No serà difícil il·lustrar este punt amb un exemple que vale por muchos. Después de los grandes males, de las enormes injusticias de la revolución francesa, ¿cómo era posible una completa reparación? ¿En 1814 era dable volver a 1789? Volcado el trono, niveladas las clases, dislocada la propiedad, ¿quién era capaz de reconstruir el edificio antiguo? Nadie.

Así concibo el respeto a los hechos consumados, que más bien debieran llamarse indestructibles. Y para hacer más sensible mi pensamiento lo presentaré bajo una forma bien sencilla. Un propietario, que acaba de ser arrojado de sus posesiones por un vecino poderoso, carece de medios para recobrarlas. No tiene ni oro ni influencia, y la influencia y el oro sobran a su expoliador. Si apela a la fuerza será rechazado, si acude a los tribunales perderá su pleito; ¿qué recurso le resta? *Negociar para transigir, alcanzar lo que pueda y resignarse con su mala suerte* [cursiva nostra]. Con esto queda dicho todo: siendo de notar que a tales principios se acomodan los gobiernos. La historia y la experiencia nos enseñan que los hechos consumados se los respeta cuando son indestructibles, es decir, cuando ellos mismos entrañan bastante fuerza para hacerse respetar; en otro caso, no. Nada más natural: lo que no se funde en derecho no puede apoyarse sino en la fuerza. (Balmes, 1844a: 37)

D'aquesta manera funciona la dialèctica dels fets: realitzant les possibilitats en un camp de força en equilibri, on la comprensió, els principis i les idees tenen un paper tan determinant com els propis fets. Per això el cristianisme és tan important i és essencial: perquè posa límits a la capacitat del poder per materialitzar-se i, sobretot, perquè, en estructurar i emmarcar l'ordre social, garanteix la continuïtat de la mateixa societat i n'impedeix la dissolució. Per això no basta solament amb el principi de representació i la forma democràtica parlamentària per a governar:

los gobiernos representativos, tales como los concibió y planteó la filosofía política del siglo XVIII, están basados sobre la desconfianza, garantidos por la oposición y sostenidos por la lucha. La Constitución francesa, obra de la Asamblea constituyente, y la de Cádiz de 1812 son convincente prueba de esta verdad. (Balmes, 1843a: 382)

En canvi, la intel·ligència, la moralitat i la força són els veritables poders, la guia del camí cap a la perfecció i la felicitat que ofereix el cristianisme¹⁰. Per això la religió és coessencial i no pot destriar-se del poder, perquè el limita i el guia, i la monarquia és l'única forma política que, basant-se en els costums i en la vida real dels pobles, roman a prop seu i es veu limitada «per la moral, pels costums i per la consciència pública». El poder sense religió duu a la revolució. Els pobles, sense cristianisme, són violents. Els monarques, dèspotes¹¹.

6. Catalanisme i pactisme

Potser és el moment de desvelar qui és el misteriós personatge del principi. Ángel Ossorio y Gallardo (1913: 46), criticant l'«adhesió a determinades institucions jurídiques» de Balmes, escrivia que, en canvi, el catalanisme és pur sentiment i sempre conté tres elements:

1. Una aristocràcia intel·lectual que recorre a l'art, a la poesia o al dret civil per «mantenir el foc sagrat de la tradició».
2. Uns polítics que «exageren la labor d'aquest primer element» deformant-la i engrandint-la.
3. Un sentiment popular «irreflexiu, cec, obcecat..., que constitueix la força més positiva i temible de quantes actuen en l'assumpte».

Ossorio fou governador civil de Barcelona durant la Setmana Tràgica de 1909 i per això focalitza l'element popular.

La matriu balmesiana és una mica més complexa, perquè intenta desfer les aparents paradoxes polítiques que es donen al volant del poder —per exemple: les revolucions les inicien els progressistes, però les consoliden els conservadors— *a partir de l'escala gradual de l'èxit o del fracàs dels pactes*, i explicar al mateix temps tant l'esclat dels conflictes (el procés) com la seva estabilització

10. «*Inteligencia, moralidad, fuerza*, he aquí lo que gobierna el mundo; he aquí los verdaderos poderes sociales; donde aquéllas se encuentran, aquí se hallan éstos; las instituciones políticas deben reunirlos y organizarlos, haciéndolos más fuertes con la unión, haciéndolos más provechosos con la convergencia hacia un mismo punto: la felicidad pública. La inteligencia concibe y ordena; la moral justifica; la fuerza ejecuta y defiende: aplicad estos tres elementos y tendréis excelentes instituciones políticas» (Balmes, 1843a: 386).
11. «El secreto de la monarquía europea, es decir, cristiana, consiste en que el soberano, aún en las monarquías absolutas, tiene limitado el poder por la moral, por las costumbres, por la conciencia pública; distinguiéndose de todas las monarquías de los países donde no ha reinado el cristianismo en que entre éstos la palabra monarca es sinónimo de déspota, y entre nosotros significa un soberano que gobierna con arreglo a las leyes» (Balmes, 1843b: 159).

o solució final (el resultat). L'efecte d'intensificació no és, doncs, explicat només pel foc abrandat dels intel·lectuals i el govern.

Aquest element de la dependència de la paraula, del diàleg, dels pactes en les diverses esferes i àmbits de la vida social (en tots els grups socials), havia estat ja destacat per les diverses interpretacions i síntesis que es van fer amb posterioritat a Balmes, i, de fet, prové de la pròpia cultura institucional catalana.

El catalanisme de Balmes com a element essencial i clau de volta de la matriu que acabo de descriure ha estat notat diversos cops, per bé que de forma distinta. En primer lloc, i de manera molt clara, per Torras i Bages, a *La tradició catalana* (1892), i a les Actes del Primer Centenari de Balmes (1911). En segon lloc, per Francesc de Paula Maspons i Anglasesell (1908) en un opuscle titulat *El catalanisme de Balmes*. Després, però prevalent-hi l'aspecte religiós, per la biografia canònica d'Ignasi Casanovas (1932), i una mica més tard, per bé que no explícitament, per la síntesi que féu Jaume Raventós del seu pensament polític, el 1933. Miquel Batllori (1959) mantingué una distància prudent, però seguia Casanovas i aquest no negà mai, al contrari, la connexió del pensament de Balmes amb els ceriverins. J. M. Fradera (1996) ha analitzat acuradament què significa l'«excepcionalitat catalana» i el seu lligam amb el desenvolupament i el progrés industrial.

L'interès de Balmes per aquest aspecte és indubtable, i la seva posició sobre els drets i el liberalisme econòmic l'apartava del carlisme, amb qui, això no obstant, coincidia en la defensa de la identitat pròpia i de la cultura. Com ser carlí sense ser-ho o com no ser-ho essent-ho —perquè no creia en l'estretor de la solució exclusivament dinàstica i sí, en canvi, en models més generals lligats a les nacions europees— fou un dels seus dimonis. L'única dimensió que Fradera no analitza, però, la de la dimensió política de la teologia, en Balmes és important, perquè li forneix el punt de partida tant per a la seva ontologia social bàsica com per a la formulació jurídica de l'estat. Balmes coneixia molt bé tant els textos de la Segona Escolàstica Espanyola com els de la tradició jurídica catalana.

El darrer autor que s'ha referit directament a la qüestió catalana ha estat Hilari Raguier (1999, 2010). Raguier fa notar com, abans i després de la Guerra Civil, el grup d'Acción Española i la religió esbiaxada, per ser suaus, de suposats seguidors, com Corts Grau, van alterar greument el sentit de l'obra balmesiana cap a un nacionalisme espanyolista que poc té a veure amb la seva obra. Ell i Donoso Cortés són els autors més citats per la renovada «teologia política» de la *cruzada*. Hi ha espai per fer una reinterpretació de Balmes en aquest punt de la qüestió nacional, tal com va ser perfectament entès i transmès a la tradició catòlica finisecular de J. M. Torras i Bages i Jaume Collell (Requesens, 2013).

D'altra banda, la pregunta que m'agradaria ajudar a respondre és la que abans he formulat: per què Balmes no citava mai la tradició que era la seva, i d'on extreia, a més, els principis jurídics i polítics limitadors del poder que centraven el seu discurs?

Aquest és el que he denominat *programa implícit* del seu pensament polític. La resposta més evident és que aquest programa hauria estat confós amb aus-

triacisme i, en el pitjor dels casos, com a afinitat al carlisme, perquè, en efecte, eren els carlins els qui més reivindicaven —fins avui mateix— la tradició jurídica catalana de la Corona d'Aragó com a contraposada als principis centralistes dels Borbons. Els volums de Vicenç Pou són indicatius sobre això. I, de fet, aquesta prudència no era nova. El mateix Gregori Maians va considerar inapropiat publicar la síntesi que li havia fornit Finestres del pensament jurídic català, per no excitar l'animositat de la inquisició.

Hi ha una altra resposta més matisada. I és que *Balmes se situava estratègicament en relació amb la mateixa matriu que ell havia confeccionat*. El que pretenia, doncs, en el mateix esperit dialèctic de l'humanisme de Joan-Lluís Vives i de Melchor Cano¹², era *crear les condicions d'un diàleg que no pogués ser fàcilment rebutjat o interromput*: primer, delimitar els elements del contingut del seu discurs polític —mesura, element mitjà i, especialment, el que denominava «intuïció», «geni»— per, després, escollir-ne la forma en funció del que pogués ser més eficaç o útil en el diàleg polític entre les dues posicions en lluita (liberals i carlins, moderats i progressistes)¹³.

No podem oblidar que, des de la mort de Ferran VII, la violència i l'estat de guerra civil va ser el seu context natural. Parlar, fomentar el diàleg i, sobretot, *crear les condicions per seguir parlant* era més difícil que limitar-se a defensar una posició política. Per això comença indicant que la seva manera d'explicar la història és posar-se en el lloc dels personatges, en un exercici de comprensió que, des de Ciceró i Quintilià, pertany a la retòrica, i té un vessant intel·lectual i un vessant emocional¹⁴. Avui en diem *empatia*.

12. L'obra cabdal del deixeble i successor de Victoria, Melchor Cano (1509-1560), *De locis theologicis* (Salamanca, 1663), és citada diversos cops com a exemple de llatinitat. Balmes la coneixia bé, però el que li interessa és la superació de la retòrica per la dialèctica. Més que no pas les cadenes de sil·logismes, considerades innecessàries, Balmes advoca per la claredat de la visió, que sempre integra el punt de vista del contrari per poder actuar amb eficàcia. L'actuació és tant pràctica com discursiva. Cano, un teòleg polític essencial en la defensa de la Contrarreforma de Felip II, a Trento, elabora el mètode dels *loci* de Ciceró, Quintilià i, més tard, Agricola i Melanchton, a partir de la prelació teològica de fonts. L'art lògica i humanística de l'argumentació és transformada en l'art de preservar la veritat de les escriptures, un punt de vista que Balmes adopta també i considera compatible, tant amb una epistemologia explícita de la veritat com amb la defensa de la intuïció política. Vegeu-ne l'edició recent en castellà de Juan Belda (2006).
13. En el pensament de Balmes, *diàleg* no significa 'discussió', sinó més aviat prudència. El governant ho és perquè manté el diàleg, no perquè les decisions siguin fruit de discussions partidistes o parlamentàries que molts cops constitueixen més un impediment que no pas un benefici per decidir. «El verdadero genio más bien *ve* que *discurre*; y el talento es tanto más claro y elevado cuanto más se acerca a esa fuerza intuitiva que comprende los objetos a la primera ojeada, que acierta desde luego en el verdadero punto de la dificultad y distingue entre la verdad y las apariencias, sin que alcancen a deslumbrarla razones especiosas» (Balmes, 1844c: 154).
14. «Cuando se desea formar idea cabal de una época, es necesario trasladarse en medio de ella, hacer un esfuerzo de imaginación para vivir, digámoslo así, y conversar con sus hombres; no contentarse con oír la narración de los acontecimientos, sino verlos, asistir a su realización, hacerse uno de sus espectadores, de los actores si es posible; evocar del sepulcro las generaciones, haciéndolas hablar y obrar de nuevo en nuestra presencia» (Balmes, 1844a: 90).

Per això també *comença l'atac per una defensa* (i no a l'inrevés). Els quatre volums d'*El protestantismo comparado con el catolicismo* (1842-44) tenen l'objectiu no només de defensar el catolicisme, sinó també d'establir que el poder monàrquic té uns límits que comencen pels drets dels homes que viuen dins de les fronteres establertes per aquest mateix poder i, a més, que la limitació del sobirà no solament prové de les lleis que ell mateix atorga, sinó de la *resistència* d'aquells que les acaten.

Per això oculta la tradició catalana i advoca per l'espanyola de les escoles de Salamanca, Sevilla, Granada i Coïmbra del segle XVI, de les quals es presenta implícitament com a continuador. Podia escollir entrar per la part de dalt o per la de sota en la matriu, i va decidir fer-ho de la manera que pogués ser més comprensible per al seu auditori: per l'*ius communicationis immediat* de Vitoria, Suárez, Belarmino i Mariana, per la reformulació del dret de resistència i la limitació del poder del monarca. L'*ius communicationis* és entès des d'aquesta òptica: el dret diví no s'extrapola en benefici de l'emperador, sinó que cal el consens social del poble abans, el qual, mitjançant un pacte, transferenceix el poder civil al monarca. I no per sempre i en tota circumstància: només si el monarca, igual que el poble, se sotmet a la mateixa llei de Déu, el poble té l'obligació d'obeir la llei. Tanmateix, es cuida de presentar aquest punt nodal de la teoria monàrquica del poder tan debatut des de Vitoria com una diferència entre el poder espiritual de l'Església i el terrenal del poder civil. La distinció entre poder mediat i immediat en cap cas redunda en benefici de l'anarquia del poble o del poder absolut del monarca. Tampoc implica una teoria democràtica:

Si se pesan atentamente las palabras de dichos teólogos, se verá que su pensamiento dominante era el que acabo de exponer. A primera vista podría creerse que su lenguaje es democrático en demasía, por tomar en boca con tanta frecuencia los nombres de *comunidad, república, sociedad, pueblo*; pero, examinando la totalidad de su sistema de doctrina y hasta atendiendo a su manera de expresarse, se echa de ver que no abrigaban designios universales, ni tenían cabida en su mente teorías anárquicas. Esforzábanse en sostener con una mano los derechos de la autoridad, mientras con la otra escudaban los de los súbditos; procurando resolver el problema que forma la eterna ocupación de todos los publicistas de buena fe: limitar el poder sin destruirle y sin ponerle excesivas trabas; dejar la sociedad a cubierto de los desmanes de los desmanes del despotismo sin hacerla, empero, desobediente, ni revoltosa. (Balmes, 1844a: 291)

En el fons, en clau local, és una altra manera de dir que les llibertats perdudes paulatinament des del segle XVI fins al XVIII a Catalunya, origen de les guerres carlines i arrelades en el poble, han d'equilibrar-se amb la situació de fet, però han de ser respectades i integrades també en qualsevol solució que s'acabi donant al conflicte. Tanmateix, Balmes és prudent i discret. Per no citar, en tractar els episodis de 1640, ni tan sols esmenta pel seu nom Gaspar Sala i Berart (1600?-1670), del qual copia i comenta extensament la famosa al·locu-

ció publicada a mitjan octubre per justificar la revolta dels catalans als excessos d'Olivares¹⁵. Però el to no deixa lloc a dubtes en la glossa de tres pàgines que li dedica i que comença així:

Además de la obligación civil (hablan de los usajes, constituciones y actos de corte de Cataluña) obligan en conciencia, y su rompimiento sería pecado mortal: porque no le es lícito al monarca contravenir el contrato: libremente se hace, pero ilícitamente se revoca: aunque no estuviese sujeto a las leyes, lo está a la de razón. (Balmes 1844a: 53)

Quin sentit té tot això?

7. Pactisme jurídic i pactisme polític

Arribo ja al final de la meva intervenció. Penso que Balmes és un dels intel·lectuals del segle XIX que comprèn de forma més intel·ligent que el pactisme jurídic de la tradició catalana *s'ha convertit ja en pactisme polític*, a la defensiva, i n'explota totes les possibilitats. Recordem-ne la màxima en tota la cruesa que presenta: «Negociar para transigir, alcanzar lo que pueda y resignarse con su mala suerte».

¿Com no llegir en clau catalana l'al·legoria del propietari desposseït proposada per Balmes per exemplificar el funcionament del poder polític?

He defensat en un altre lloc, seguint aquest cop els historiadors (Antoni Simon, Joaquim Albareda), que hi ha tres tipus de pactisme en la tradició jurídica catalana:

1. El pactisme jurídic primigeni de la comunitat i el monarca, tal com el podem trobar en els textos no només d'Eiximenis, sinó també de Jaume Callís o Càncer (segles XIII-XV).
2. El pactisme jurídic dels segles XVI i XVII, molt més formalista i legalista, propi d'una elit integrada en l'estament dels ciutadans honrats —amb els privilegis de què gaudien, tal com és descrit per Joan-Pau Xammar (*De officio judicis et advocati*, 1639).
3. El pactisme polític que sobrevé després de la guerra de Napoleó i de la Santa Aliança de 1815, com també després de la unitat creada contra el francès, cuit en el motlle del pactisme legal i procliu a contenir proposicions contraposades o fins i tot contradictòries si la situació ho exigeix (Casnovas, 2011a, 2011b, 2011c).

Penso que Balmes és el punt de partida d'aquest tercer tipus de pactisme: eclèctic, pragmàtic, centrat en els resultats obtinguts i en la voluntat de pervivència i de supervivència. I penso, a més, que la posició de Balmes ha perviscut a través de la tradició política conservadora durant els cent-cinquanta anys següents.

15. Cfr. Sala i Berart (1640). Cfr. Baró i Queralt (2009: 161 i s.).

Referències bibliogràfiques

- BALMES, J. (1837). *Plan de enseñanza para la cátedra de Matemáticas de Vich*. Editat per I. Casanovas, vol. 1, t. 2. Barcelona: Balmesiana, 1925, 290-455. Obres Completes.
- (1840). «Situación de España». A: *Escritos políticos*. Editat per I. Casanovas, cap. xi, vol. 12. Barcelona: Balmesiana, 1925. Obres Completes, 23.
- (1843a). *Estudios políticos: El alto cuerpo co-legislador*. Editat per I. Casanovas, vol. 12. Barcelona: Balmesiana, 1925. Obres Completes, 24.
- (1843b). «La fuerza del poder y la monarquía». A: *Escritos políticos*. Editat per I. Casanovas, vol. 12. Barcelona: Balmesiana, 1925. Obres Completes, 24.
- (1844a). «Cuestiones sobre la resistencia al poder legítimo». A: *El protestantismo comparado con el catolicismo*, cap. lvi. Editat per I. Casanovas, vol. 4. Barcelona: Balmesiana, 1925. Obres Completes, 7.
- (1844b). «Se desvanece un error sobre las causas de sus revueltas». *Barcelona*, art. núm. 3, *La Sociedad*, Quadern 20, 15 de març. Editat per I. Casanovas. Barcelona: Balmesiana, 1925, 175-190. Obres Completes, 13, vol. 7.
- (1844c). «La discusión y el gobierno». *El pensamiento de la Nación*, 6 de març, vol. 1, p. 70. Editat per I. Casanovas. *Escritos políticos*, t. XIII, vol. 1. Barcelona: Balmesiana, 1925, p. 154. Obres Completes, 13.
- (1925). *Notas sobre algunas cuestiones en geometría y física (Escritos póstumos)*. Editat per I. Casanovas, vol. 1, 1925, 449-455. Obres Completes, 2.
- BARÓ I QUERALT, X. (2009). *La historiografía catalana en el siglo del barroco (1585-1709)*. Olesa: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BATLLORI, M. (1959). *Balmes i Casanovas: Estudis biogràfics i doctrinals*. Barcelona: Balmes.
- CANO, M. (1667). *De locis theologicis*. Editat per Juan Belda. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2006.
- CAPDEFERRO, J. (2010). *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona: Plets i negociacions juridico-polítiques d'un municipi català a l'alta edat moderna*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Tesi doctoral.
- CASANOVAS, I. (1932). *Balmes, la seva vida, les seves obres*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- CASANOVAS, P. (2010). «Legal Electronic Institutions and Ontomedia: Dialogue, *Inventio*, and Relational Justice Scenarios». A: CASANOVAS, P. et al. (eds.). *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems (AICOL I-II): The Semantic Web, multilingual ontologies, multiagent systems, distributed networks*. Heidelberg, Berlín: Springer Verlag, LNAI 6237, 184-204.
- (2011a). «Dialèctica i humanisme en el pensament de Balmes». *Ausa*, XXV, 167, 68-80.
- (2011b). «L'esperit jurídic català: Del pactisme jurídic al pactisme polític». *Revista d'Història de la Filosofia Catalana*, 1 (2), 161-177.

- (2011c). «Catalan Legal Mind and Legal Catalan Mind: A Brief Overview of Legal and Political Principles». *Journal of Catalan Intellectual History (JOCIH)*, 1 (2), 159-174.
- COMELLES, J. L. (1970). *Los moderados en el poder (1844-1854)*. Madrid: CSIC.
- FINESTRES I DE MONSALVO, J. (1776). *Praelectio Cervariensis sive Commentarius Accademicus ad Titulum Pandectarum de Vulgari et Pupillari Substitutione*. Editat i traduït per Maurici Pérez Simeón. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2005.
- FRADERA, J. M. (1996). *Jaume Balmes: Els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic: Eumo Editorial.
- GARRORENA MORALES, A. (1974). *El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía Liberal (1836-1847)*. Madrid: IEP.
- LLÀTZER DE DOU I DE BASSOLS, R. (1800). *Instituciones del derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado*. Madrid: Oficina de D. Benito García y Compañía, 1800, #16, p. lvi.
- LUSA MONFORTE, G. (2002). «Balmes: las matemáticas del industrialismo». *Actes de la VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Barcelona: SHCT, 141-150.
- MASSA-ESTEVE, M. R. (2009). «Jaume Balmes: Notes i escrits matemàtics». *Ausa*, XXIV, 163, 113-126.
- MOULINES, U. (2009). *La filosofia de la matemàtica al temps de Balmes*. Vic: Ajuntament de Vic. Parlaments, 6.
- MUNDET I GIFRÉ, J. M. (2002). «Vicenç Pou, ¿un antecedent de Balmes?: La política religiosa dels moderats vista per un carlí (1845)». *Analecta Sacra Tarraconensia: Revista de Ciències Historicoeclesiàstiques*, 75, 341-380.
- OSSORIO Y GALLARDO, A. (1913). *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)*. Madrid: Grijalbo, 1977.
- POU, I. V. (1843). *La España en la presente crisis: Examen razonado de la causa y de los hombres que pueden salvar aquella nación*. Montpeller. Editat per J. M. Mundet i Gifré, amb dos estudis sobre Pou de Francesc Canals. Madrid: Tradere, 2010.
- RAGUER, H. (1999). *Balmes i el nacionalisme català en el 150è aniversari de la seva mort*. Conferència llegida al Temple Romà de Vic, 9 de juliol de 1998.
- (2010). «Balmes i el nacionalisme català». *Relleu*, 106, octubre-desembre.
- RAVENTÓS, J. (1933). *Política de Balmes*. Conferència llegida durant la sessió que la ciutat de Vic dedicà al seu fill il·lustre el dia 9 de juliol del 1933. Vic: Tipografia Balmesiana.
- REQUESENS I PIQUER, J. (2013). «Jaume Balmes en l'obra política de Jaume Collèl». *Ausa*, XXVI, 172, 373-395.
- ROVIRÓ, I. (2011a). «Els textos preuniversitaris a principis del segle XIX: La gramàtica, la retòrica i la filosofia». *Revista d'Història de la Filosofia Catalana*, 1 (1), 61-76.

- (2011b). «Pre-university textbooks at the beginning of the 19th Century: Grammar, Rhetoric and Philosophy». *Journal of Catalan Intellectual History*, 1 (1), 61-77.
- SALA I BERART, G. (1640). *Proclamación católica a la majestad piadosa de Filipe el Grande, rey de las Españas y emperador de las Indias por los Concelleres y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona* [en línia]. Biblioteca Nacional Austríaca de Viena. <https://books.google.es/books?id=_hRUAAAACAAJ>.
- SUÁREZ CORTINA, M. (2006). *La redención del pueblo: La cultura progresista en la España liberal*. Santander: Universidad de Cantabria.
- TEODORO PERIS, J. L. (2004). *Vida i mort de la llengua llatina: Una polèmica lingüística a la Itàlia del segle XVIII*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- TORRAS I BAGES, J. (1892). *La tradició catalana*, Barcelona: Ibèrica, 3a ed. 1913.
- (1911). *Centenario de Balmes: Actas del Congreso Internacional de Apologética*. Vic, VIII-XI de setembre de 1910. Vic: Imprenta Portabella.
- VARELA SUANCES-CARPEGNA, J. (1983-84). «La Constitución española de 1837: Una constitución transaccional». *Revista de Derecho Político*, 20, 96-106.
- (1988). *Política y Constitución*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

Pompeu Casanovas és director de Recerca Avançada, professor de Filosofia i Sociologia del Dret a la Facultat de Dret de la UAB i fundador i director de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB (IDT-UAB). Ha estat investigador principal de més de 50 projectes nacionals, europeus i internacionals. Ha publicat més de 10 llibres i més de 200 articles científics dins les àrees de la filosofia del dret, la sociologia jurídica, la història intel·lectual i IA i dret. Les seves publicacions recents giren al voltant del desenvolupament d'ontologies legals per aplicar les tecnologies de la Web Semàntica; models de govern per implementar la seguretat i la protecció de dades a la web, i la mediació, la Resolució de Disputes Online (ODR) i el proveïment participatiu per fomentar la participació democràtica dels ciutadans.

Va exercir de coordinador general i codirector del Llibre Blanc de la Mediació a Catalunya (2009-2011). És el coeditor general de la col·lecció científica «Law, Governance and Technology» (LGTS), a Springer Verlag; del Journal of Open Access to Law (JOAL), a la Universitat de Cornell, i del Journal of Catalan Intellectual History (IEC). Pertany al Consell Científic d'Administració de l'Erasmus Mundus Joint Doctor en Dret, Ciència i Tecnologia (2012-2017).

És també doctor en Filosofia per la UAB i fou investigador postdoctoral a les universitats de Bari (i Roma, 1987), UCSD (Califòrnia, 1990-1991) i Stanford (Califòrnia, 2000-2001). Ha estat investigador visitant a la Universitat de Bolonya (CIRSFID, 2006) i al CNR (IRSIG, 2006), així com professor visitant a la Universitat de Victòria (Melbourne, de 2012 a 2013). Des de l'any 2014, és catedràtic adjunt al Royal Melbourne Institute of Technology.

Pompeu Casanovas is Director of Advanced Research, Professor of Philosophy and Sociology of Law at the UAB Law School, and founder and head of the UAB Institute of Law and Technology (IDT-UAB). He has been principal investigator of over 50 national, European and international projects. He has published over 10 books and more than 200 scientific articles in the fields of legal philosophy, legal sociology, intellectual history and AI & Law. His recent publications concern the development of legal ontologies to implement Semantic Web technologies; models of governance to implement security and data protection within the Web; and mediation, online dispute resolution (ODR) and crowdsourcing to foster citizens' democratic participation.

He served as general coordinator and co-director of the Catalan White Book on Mediation (2009-2011). He is general co-editor of the Law, Governance and Technology Series (LGTS) at Springer Verlag, the Journal of Open Access to Law (JOAL) at Cornell University and the Open Access Journal of Catalan Intellectual History. He belongs to the Scientific Board of Directors of the Erasmus Mundus Joint Doctorate in Law, Science and Technology (2012-2017).

Dr. Pompeu Casanovas holds a PhD in Philosophy from the UAB, and has carried out post-doctoral research as a visiting scholar at the University of Bari (and Rome, 1987), UCSD (California, 1990-91) and Stanford (California, 2000-2001). He has been a visiting scholar at the University of Bologna (CIRSFID, 2006) and the CNR (IRSIG, 2006), as well as a visiting professor at Victoria University (Melbourne, 2012-2013). Since 2014 he has held the post of adjunct professor at the Royal Melbourne Institute of Technology.
